

INFORME SOBRE LA COMPRAVENDA D'UN GRUP DE 207 PERGAMINS DEL MONESTIR DE SANTA MARIA DE GERRI, DELS SEGLES IX-XVIII

Les cremes de 1835 i la immediata Desamortització i l'exclaustració dels monestirs i convents, són a l'origen de la pèrdua, l'estranyament i la dispersió d'una part molt important dels arxius monàstics i conventuals de Catalunya. Pel que fa a fons destruïts, l'exemple més significatiu és el de l'arxiu Santa Maria de Ripoll, completament cremat l'any 1835, llevat dels seus còdexs o manuscrits perquè s'escaigué que els tenia en préstec Pròsper de Bofarull. Pel que fa a fons dispersats i extrets del país, l'exemple més significatiu és el de l'arxiu del monestir de Poblet, la major part del qual fou arrabassat cap a Madrid. En general, l'aplicació de la legislació de desamortització comportà que els arxius fossin apropiats per la burocràcia estatal, anant a raure a les delegacions provincials d'Hisenda, tot i que també hi hagué casos en què el comprador d'una antiga propietat monàstica encara trobà dins l'antic edifici conventual alguna part del seu arxiu, passant a formar part dels seus béns. D'altra banda, les cremes i bullangues també comportaren, sovint, que béns mobles fossin apropiats o rescatats per particulars del seu entorn.

Els arxius públics conserven una bona part dels antics arxius monàstics i conventuals catalans. Ara bé, la tardana i ineficient actuació pública i els desordres suara apuntats, determinaren que molts documents acabessin dispersats i essent de propietat privada, a semblança d'altres béns mobles també provinents dels edificis d'aquelles comunitats extingides. D'aquesta manera, és relativament corrent de trobar documents monàstics catalans al mercat antiquari. Enguany, per exemple, el Departament de Cultura ha comprat el darrer llibre d'actes de Sant Jeroni de la Murtra, ara conservat a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Aquesta presència al mercat de documents monàstics catalans és ben documentada, si més no, des de la primeria del segle XX i explica que, mitjançant la seva exportació, avui en puguem trobar des de Harvard a Sant Petersburg, tot passant per Londres, París o altres ciutats europees amb institucions amatents al patrimoni escrit i documental d'importància.

El desgavell del patrimoni documental monàstic i la temença de la seva pèrdua determinà algunes persones coetànies i que foren testimoni d'aquells fets a endur-se'n o bé a amagar-ne, de manera que encara als nostres dies, passades dues centúries, podem trobar-nos amb sorpreses impensades, de retrobament de documents que hom creia perduts per sempre. El cas més remarcable d'aquests darrers anys fou, sens dubte, el d'una part molt important de l'arxiu del monestir de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes, que els premonstratencs santament tapiaren i, gràcies a això, avui és conservat a l'Arxiu Comarcal de la Noguera.

El més corrent és de trobar al mercat antiquari documents monàstics solts, no pas grups o bé parts significatives d'antics fons; provinents de la dispersió de col·leccions documentals i de biblioteques privades formades fa una, dues o tres generacions. Els

documents que són objecte del present expedient desdiuen d'aquesta casuística habitual, perquè es tracta d'un grup molt ampli de pergamins documentals, 207 unitats, totes provinents de l'antic arxiu del monestir de Santa Maria de Gerri (municipi de Gerri de la Sal, comarca del Pallars Sobirà i bisbat d'Urgell).

El monestir de Gerri, situat als afores d'aquesta vila pallaresa, fou fundat el 20 de juny de l'any 807 (el document més antic de Catalunya, conegut mitjançant un trasllat del segle XI) i regit sota la regla de sant Benet a partir del 839. L'edifici romànic que ens n'ha pervingut parcialment fou consagrat l'any 1149, en context més esplendorós del cenobi, que s'estroncà a partir del segle XIV. Entrada la segona meitat del segle XVIII, quan Francisco de Zamora el visità (1786), només hi feien vida quatre monjos i l'abat. Aquells anys, D. Costa i Bafarull va escriure que "Es de tan venerable antigüedad que en su Archivo se conserva un diploma de Carlomagno, en el cual consta haberlo reedificado este invictísimo emperador en el año 814" (*Memorias*, 1800, 1959).

Els seus béns foren afectats per la legislació de Desamortització del Trienni Liberal (1821) i, de manera definitiva, per l'exclaustració de l'any 1835. La *Catalunya Romànica* (XV, 1993), que n'aporta una bona síntesi històrica que fa innecessari aquí d'exposar la seva trajectòria amb més amplitud, fa referència a la dispersió dels seus "tresors... llibres, arxius i béns", sense aportar-ne detalls perquè són força desconeguts. L'estudi monogràfic imprescindible sobre Santa Maria de Gerri és el d'Ignasi M. Puig i Ferreté: *El monestir de Santa Maria de Gerri (segles XI-XV) Estudi històric* (2 vols., Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1991).

El canonge Gaietà Barraquer, a *Las casas de religiosos en Cataluña* (1906), va escriure que "en la exclaustración de 1835 los documentos y libros fueron robados y andan dispersos por las casas particulares. Un párroco del pueblo después del 1835 recogió varios de ambas clases y los depositó en el camarín del mismo monasterio, donde quedan sin ordenar (Relación de otro párroco de Gerri). Un hijo de aquella tierra se me lamentava de que algunos de los pergaminos de este archivo frecuentemente sirven para cubiertas de despreciables cuadernos". Pascual Madoz, a l'entorn de 1840, al conegut *Diccionario geográfico* del seu nom, reporta que l'església parroquial de Gerri "se halla al otro lado del río, donde antes existió el monasterio de Benitos". Són notícies vagues sobre la sort dels documents però ben descriptives de la dispersió que patiren, semblantment als d'altres convents i monestirs exclaustrats i abandonats coetàniament.

Ramon d'Abadal i de Vinyals va escriure que una "bona part" de l'arxiu del monestir de Gerri, l'any 1835 anà a parar "a l'església veïna de Montcortès, on foren trobats per una missió de l'Institut d'Estudis Catalans en 1922-1923 *dos cartorals i un Ròtul del més alt interès*". Aquests documents trobats a l'entrada dels anys vint del segle passat, avui conservats a la Biblioteca de Catalunya, formen el principal gruix documental de Santa Maria de Gerri a partir del qual Ignasi M. Puig i Ferreté elaborà

el seu excel·lent estudi (1980) publicat l'any 1991. Ramon d'Abadal els havia identificat a la *Catalunya Carolíngia* (volum III, 1955) i consisteixen, sobretot, en tres cartorals.

L'any 2010, mitjançant la intermediació de l'Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà, aportà una gran novetat sobre el patrimoni documental gerrenc. Fou coneguda l'existència de 207 pergamins de Santa Maria de Gerri a les golfes de Casa Leonardo de Senterada, instal·lats en un bagul del segle XIX on també havien estat guardats documents patrimonials i familiars de la casa.

L'Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà, comptant amb la plena col·laboració de la Casa Leonardo de Senterada, ha pogut escatir la transmissió familiar d'aquests documents:

"El pare de l'actual propietària, Leonardo Vidal Besolí, es traslladà a Senterada a començaments del segle XX per aprofitar el treball que generaven les obres hidroelèctriques de la capçalera del riu Flamisell. Allí, juntament amb el seu cunyat, Josep Gallart, aixecaren Casa Leonardo, que feia les funcions de fonda, de botiga d'ultramarins i de proveïdora d'aliments i altres vitualles a les obres de la Central de Capdella.

La mort del pare de Leonardo, Pere Vidal Gallart, envers 1920, i el posterior abandó de la casa de Gerri (Casa Simona) propicià el trasllat de la documentació i altres pertinences a la casa de Senterada.

Però, com arribà la documentació a Casa Simona? Gràcies a la documentació patrimonial que es conservà en el bagul i el seu inventariat hem pogut entreveure com devien arribar els pergamins del monestir de Gerri a Casa Simona. Benet Vidal (1804-1884) era germà de Pere Vidal Guilló. El 1831 va ser ordenat vicari de la parròquia de Baen, i, el 1849, rector de la parròquia de Cuberes, que administrava les sufragànies d'Espluga i Solduga, depenents del monestir de Gerri.

L'exclaustració dels béns eclesiàstics promulgat l'any 1835 (desamortització de Mendizábal) i el posterior abandó del monestir propicià el saqueig dels béns materials que contenia. Sembla lògic de pensar que serà en aquesta època en què Benet Vidal accedí a l'arxiu del monestir per salvar alguns dels documents que es trobaven custodiats i que no havien estat saquejats o els recuperà del saqueig generalitzat, al ser objectes que no comportaven interès per als saquejadors.

Els documents i altres objectes religiosos passaren al seu oncle Pere Vidal Rollan (1827-1907) i, d'aquest, al fill d'aquest darrer, Pere Vidal Gallart, pare de Leonardo Vidal Besolí (1888-1954) i avi de l'actual propietària, M. Àngels Vidal Rollan. Aquests documents, com s'ha dit, estigueren dipositats en un bagul fins a l'any 2010, en què foren coneguts per l'Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà".

Aquest grup de 207 pergamins, referents o provinents de l'antic arxiu del monestir de Santa Maria de Gerri, tenen la següent distribució per segles:

Segle IX: 2	Segle XII: 12	Segle XV: 28	Sense data: 15
Segle X: 1	Segle XIII: 47	Segle XVI: 20	
Segle XI: 3	Segle XIV: 77	Segle XVIII: 2	

Es tracta de documents desconeguts per la historiografia anterior a l'any 2010, assenyaladament pels estudis més destacats, deguts a Ramon d'Abadal i de Vinyals i Ignasi M. Puig i Ferreté, suara citats. Els documents més antics, dels segles IX i X, de seguida foren estudiats, transcrits i editats per a la seva inclusió dins la *Catalunya*

Carolíngia (en premsa) per Pere Puig i Ustrell i Jesús Alturo i Perucho ([Descobreixen a Senterada dos pergamins del segle IX del monestir de Gerri \(pallarsdigital.cat\)](#)).

La identificació d'aquests 207 pergamins elaborada a l'Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà detalla el següent:

“El lot comprèn un total de 207 pergamins que abracen un període cronològic de deu segles: des del segle IX el més antic (23 de març de 845), fins al segle XVIII (8 d'agost de 1760).

Cal fer notar que, dels 207 pergamins, n'hi ha 19 que estan fragmentats, sia pel deteriorament natural (rosegadors, humitats, contaminació, etc.), sia per la manipulació humana que els va fer servir per fer cobertes de llibres i fullets, i, fins i tot, bosses, com es pot veure més amunt. Tot i que la gran majoria són escrits en llatí, cal fer esment de tres documents del segle XIII escrits en català.

Entre els 188 pergamins que es conserven sencers (la majoria en bon estat de conservació malgrat poden presentar algun desgast, alteració de la tinta o rosec), es troben documents de compravenda de terres, cessió d'alous, creació de censals, testaments, judicis i/o documentació vària generada o aportada al monestir de Gerri. Destaquen els documents relatius a la dependència de la cel·la monàstica de Sant Privat al monestir, actualment desapareguda i oblidada, situada prop de la localitat de Sant Martí de Barcedana (Gavet de la Conca, Pallars Jussà), així com les relacions amb diverses poblacions de la seva òrbita, tant del Pallars Jussà com del Pallars Sobirà. Només un, dels 188 pergamins, és un original que va ser traslladat a un cartulari conegut, actualment conservat a la Biblioteca de Catalunya. El document va ser estudiat per Ignasi Maria Puig i Ferreté en la seva tesi doctoral (document núm. 166, de 5 d'octubre de 1179). La resta és inèdita i pot ajudar a aportar molta informació a la història del cenobi pallarès”.

La necessitat d'incorporar aquest grup de documents de Santa Maria de Gerri al patrimoni públic, fent-los accessibles a l'Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà (Xarxa d'Arxius Comarcals de la Generalitat de Catalunya), és inqüestionable, tenint present el seu tan rellevant valor històric. Ho fa possible l'ofertament de compravenda a la Generalitat de Catalunya que n'ha fet la Sra. Maria Àngels Vidal Rollan, la seva actual propietària, mitjançant el seu escrit del 21 de maig de 2025. El preu total que en demana són 50.000 euros.

Aquests pergamins tenen dos valors de dimensió, alhora, històrica i de mercat. Primerament, que en formin part documents tan antics (sobretot, els dos del segle IX i el del segle X); i, segonament, que es tracti d'una part remarcable tota provinent de l'antic arxiu del monestir de Gerri, no pas d'una col·lecció miscel·lània de procedències originàries diverses.

La presència al mercat antiquari de documents anteriors a l'any 1200 és cosa força infreqüent. La immensa majoria dels pergamins documentals mercadejats són posteriors. Molt ocasionalment, hi podem trobar algun document dels segles XI-XII, de provenença monàstica o bé patrimonial gairebé sempre. Llevat que el venedor o subhastador no conegui prou bé allò que ofereix, que sol passar, es tracta de documents que tenen un valor mínim que es mouria entre els 2.000-4.000 euros, al mercat català. Són documents que, al mercat internacional, on de tant en tant en surt

a la venda perquè molts foren exportats, dupliquen o tripliquen aquest marge de preus.

Trobar documents del segle X a la venda a Catalunya és cosa molt més que rara i, trobar-ne del segle IX, és gairebé cosa inaudita. No recordo haver sabut de cap compravenda d'un document original del segle IX, a Catalunya, durant els darrers quaranta anys, en què he seguit el mercat antiquari català. Només un cas s'hi acosta, però no es tractava pas d'un document original. L'any 2017 el Departament de Cultura comprà, a Anglaterra, un trasllat del segle XII d'un pergami de l'any 844 del monestir d'Amer, que costà, en subhasta, 12.575 euros, quantitat a la qual s'hi afegiren alguns milers d'euros més pel cost de les gestions d'intermediació d'un antiquari gironí. Es tractava, cal remarcar-ho, no pas del document original del segle IX sinó d'una còpia del segle XII.

L'escassa presència al mercat de documents anteriors a l'any 1200 s'explica, lògicament, per una producció documental menor en el decurs dels segles més reculats. L'estudi sobre els pergamins documentals catalans promogut pel Departament de Cultura i elaborat per Pere Puig i Ustrell, publicat l'any 1995 (*Els pergamins documentals. Naturalesa, tractament arxivístic i contingut diplomàtic*), que aportà els resultats d'una enquesta sobre els conservats als arxius i altres institucions patrimonials de Catalunya, estimà que es coneixen 85 documents catalans del segle IX (situats a l'Alt Empordà, Alt Urgell, Bages, Barcelonès, Gironès i Osona, majoritàriament a arxius eclesiàstics). Segons Pierre Bonnassie (*La Catalogne du milieu du Xè a la fin du XIè siècle*, 1975), ens n'ha arribat uns cinc mil del segle X i més de deu mil del segle XI.

Totes les consideracions fetes fins aquí, el coneixement del nostre mercat antiquari i, alhora, poder partir del preu manifestat la part venedora, ajuda molt a fer l'exercici de contrastar si l'oferiment de compravenda resulta econòmicament enraonat i acceptable.

Els pergamins del segle IX, dos originals, com ha estat dit, poden ser valorats sense problema, entre deu i dotze mil euros cadascun. El pergami del segle X val perfectament entre sis i deu mil euros. Els quinze pergamins dels segles XI-XII, valorats molt a la baixa, podrien ser quinze mil euros. En total, per als pergamins del grup que són dels segles IX-XII (18 unitats), d'aquesta manera, tindríem un valor de conjunt, pel cap baix, de quaranta mil euros. Els deu mil euros restants fins als 50.000 del preu total demanat per la part venedora correspondrien als 189 pergamins dels segles XIII-XVIII, la qual cosa significa un preu inequívocament molt moderat. En fi, el preu total de 50.000 euros demanat em sembla completament enraonat i acceptable.

Barcelona, 10 de juny de 2025.

